

*Glant Tibor**

AZ INQUIRY ÉS A PÁRIZSI BÉKEKONFERENCIA: AZ AMERIKAI BÉKE-ELŐKÉSZÜLETEK ÉS MAGYARORSZÁG SORSA, 1917-1920¹

1 Bevezető

Az első világháború kitörésekor senkiben fel sem merült, hogy négy évvel később a Központi Hatalmak az amerikai elnök nyilvánosan meghirdetett békeelvei alapján kérnek majd fegyverszünetet, és hogy Wilson 1919-re a nemzetközi politika kulcsfigurájává válik. Az amerikai hadba lépés, majd a kormánypropaganda által mitikus magasságokba emelt 14 pont azonban új reményt adott a háborút megszenvedő európai népeknek. A wilsoni retorika kulcseleme volt „a háborúk befejezéséért vívott háború” éppúgy, mint a „nemzeti önrendelkezés” vagy az „igazságos béke” elve. A Wilson által ígért „új világrend” igazságosságát pedig a „tudományos béke” volt hivatott garantálni. Ennek a „tudományos békének” a megtervezését Wilson egy többségében amerikai keleti parti szakértőkből álló bizottságra, az Inquiry-re bízta. A bizottság tagjai nemcsak a béke-előkészítésben, hanem – Párizsban – a béketeremtésben is aktívan részt vettek: az amerikai béke delegáció Területi, Gazdasági és Politikai Hírszerzési Részlegeként, az egyes területi bizottságokban, illetve a Duna medencébe vezényelt amerikai missziók tagjaként.

Az Inquiry tipikusan wilsoni intézmény volt. Amíg a francia, a brit, az olasz vagy a japán (és később a magyar) béke-előkészületek elsősorban a külügy szakértői köreiben folytak, az amerikai munkát az elnök nem hivatalos tanácsadója, Edward M. House (1858–1938) ezredes fel-

* Egyetemi docens – Debreceni Egyetemen, Észak-amerikai Tanszék, tglant@unideb.hu.

¹ Ez a tanulmány a Lendület Trianon 100 kutatócsoport támogatásával készült. Szövege a kutatócsoport által a témában megjelentetett forráskiadvány bevezetőjének szerkesztett változata.

ügyelte. A bizottság élén House sógora állt, pénztárosa pedig az elnöki tanácsadó vejének ügyvédháza volt. Az Inquiry költségeit az elnök állta (hivatalosan mintegy negyedmillió dollár értékben) a számára a háború miatt a Kongresszus által megszavazott biztonsági és nemzetvédelmi alapból. A bizottságot névlegesen ugyan a külügy alá rendelték, de Robert Lansing (1864–1928) külügyminiszternek nem volt beleszólása a munkába. Így az amerikai békeelőkészítő munka az alkotmányos „fékek és ellensúlyok” rendszerén kívül működött, és csak az elnök felé tartozott el- és beszámolási kötelezettséggel. Státusát tekintve az Inquiry egy ideiglenesen létrehozott, független szövetségi intézmény volt. A külügyi védőháló biztosította a kormányzati adatokhoz való hozzáférést, a House-vonal pedig azt, hogy az Inquiry kimaradhatott a kormányzaton belüli adminisztrációs harcokból és a Kongresszus sem felügyelhetette a béke-előkészítő munkát. Így tehát a kezdetektől fogva biztosítva voltak a független működés adminisztratív feltételei és anyagi forrásai.² Tanulmányunkban azt vizsgáljuk meg, hogy az Inquiry kutatói ezzel a lehetőséggel – az Osztrák-Magyar Monarchia és Magyarország kapcsán – hogyan éltek, illetve, hogy terveiket mennyiben sikerült megvalósítani Párizsban. Előbb azonban tekintsük át a bizottság létrehozásának történetét, működését és eredményeit.

2 Béketervek és előkészületek

Az Amerikai Egyesült Államok 1917. április 6-ai hadba lépését megelőzően Wilson elnök 1914 augusztusában és 1916 decemberében is felajánlotta békeközvetítői szolgálatát a háborúban álló felek számára, ám a hadviselő felek mindkét alkalommal elutasították az amerikai ajánlatot. Az Egyesült Államok hadba lépése a szövetségesek oldalán, de hangsúlyozottan „társult” hatalomként világosan jelezte, hogy Washington nem osztja Párizs és London – csak részben nyilvános – hadicéljait. A szövetséges egyeztetések megindulásával párhuzamosan

² Gelfand, Lawrence Emerson: *The Inquiry: American Preparations for Peace, 1917–1919*. New Haven – London: Yale University Press. 1963. Ez a témában megjelent egyetlen monográfia.

megkezdődtek a francia és angol béke-előkészületek, és erről az amerikai külügy is tudomást szerzett. Wilson a munkát azonban nem a Külügyminisztériumra, hanem House ezredesre bízta. 1917. szeptember 2-án kelt levelében így fogalmazott:

„Kezdem azt gondolni, hogy eljött az ideje annak, hogy szisztematikusan és a lehető legalaposabban felmérjük, hogy az oldalunkon harcolók külön-külön mit fognak követelni a végleges béke feltételeként. Erre azért van szükség, hogy mi is ki tudjuk alakítani az álláspontunkat ezek mellett vagy ellenében; [...] röviden: hogy mi is kialakítsuk saját álláspontunkat a többi érdekelt fél álláspontjának teljes ismeretében. Mit szólna ahhoz, ha arra kérném, hogy csendben gyűjtsön maga köré egy szakértői csoportot, amely ebben a munkájában segítené Önt? A költségeket én állnám az immár rendelkezésemre álló pénzügyi forrásokból. Az Ön iránymutatásával ezek a szakértők összegyűjthetnék az összes releváns anyagot és ezekre alapozva Ön megírhatná azt a memorandumot, amely politikánk alapját képezné.”

House két nappal később kelt válaszában jelezte, hogy örömmel vállalja a feladatot és hogy ezt ő maga is fel akarta vetni az elnök előtt a következő személyes találkozásuk alkalmával.³

A Wilson–House levélváltás világosan kijelölte a majdani bizottság feladatait és működési kereteit. A pénzügyi forrásokat az elnök az évenként megszavazott háborús védelmi keretéből fizette, ezzel teljesen szabad kezet adva legfőbb és legbizalmasabb tanácsadójának. House tehát szabadon választhatta ki munkatársait és a kutatandó területeket, és ő maga volt a szűrő a bizottság javaslatai és az elnök között. Wilson nem kívánt a bizottság tagjaival személyesen konzultálni, de (maga is tudós lévén) a lehető legszabadabb kutatási feltételeket biztosította számukra. Mindennek a nyilvánosság kizárásával kellett megtörténnie. Így jött létre az első amerikai külügyi *think tank* (politikai elemző és kutatóintézet), amely a háború után *Council on Foreign*

³ Uo. 24–28. Gelfand Wilson levelét (26–27. o.) és House választát (28. o.) is közli.

Relations (CFR) néven folytatta a munkát és máig kiadója az egyik legfontosabb és legbefolyásosabb folyóiratnak, a *Foreign Affairs*-nek.

3 Az Inquiry megszervezése és működése

Wilson eredetileg egy kisebb szakértői csoportban gondolkozott, House azonban végül egy több mint száz fős kutatói hálózatot hozott létre. Az Inquiry élére Sidney E. Mezes (1863–1931), a New York-i City College rektorát állította. Ő House sógora volt, ez azonban Wilsont nem zavarta: „Nem gondolom, hogy bárki joggal kritizálhatná Önt Mezes rektor úrhoz fűződő kapcsolata okán... [hiszen] munkáját legjobban úgy végezheti, ha olyanokkal dolgozik együtt, akiket ismer, és akikben megbízik.” Itt a bizalomnak különösen fontos szerepe volt, hiszen Wilson elnök egyelőre titokban akarta tartani a „tudományos békére” való felkészülés megindítását.⁴

Wilson javaslatára Walter Lippmann (1889–1974) lett a bizottság titkára; őt 1918 nyarán Isaiah Bowman (1878–1950) váltotta. Lippmann ismert fiatal újságíró volt, Bowman pedig a New York-i székhelyű Amerikai Földrajzi Társaság, AFT) igazgatója. Párizsban Bowman az Inquiryből létrehozott hírszerzési csoportot vezette. Teleki Pál és Cholnoky Jenő személyes ismerőse volt.⁵

Az Inquiry pénztárosa (és egyben egyik nemzetközi jogi szakértője) David Hunter Miller (1875–1961) New York-i ügyvéd lett. Miller Gordon Auchincloss (1886–1943) ügyvédtársa volt, Auchincloss pedig House veje. A háború után Miller elismert nemzetközi jogásszá és

⁴ Uo. 23. Gelfand idézi Wilson 1917. szeptember 24-én kelt, Mezesről szóló levelét House-hoz: 38. o. 15. jegyzet. L. még Nielson, Jonathan M.: *American Historians in War and Peace: Patriotism, Diplomacy and the Paris Peace Conference, 1918–1919*. Bethesda – Dublin – Palo Alto: Academica Press. 2012, 133–134.

⁵ Steele, Ronald: *Walter Lippmann and the American Century*. Átdolgozott kiadás. New York – London: Routledge. 2017; Smith, Neil: *American Empire: Roosevelt's Geographer and the Prelude to Globalization*. Berkeley – Los Angeles – London: University of California Press. 2003. Bowman, Teleki és Cholnoky kapcsolatáról ld. Cholnoky Jenő: *Utazásom Amerikában Teleki Pál gróffal*. Budapest: Vajda-Wichmann. 1942; Ablonczy Balázs: *Teleki Pál*. Budapest: Osiris Kiadó. 2005, 84–87.

munkajogi szaktekintélyé nőtte ki magát, és ő rendezte sajtó alá az első forráskiadványt (1931 és 1948 között, nyolc kötetben) az Egyesült Államok által megkötött nemzetközi szerződésekről. 1929 és 1944 között a State Department történeti osztályán dolgozott. Számunkra legfontosabb munkája a magánkiadásban megjelent 22 kötetes napló- és forráskiadványa (1924). A párizsi amerikai delegáció tagjaként aktívan részt vett a Népszövetség alkotmányának megszövegezésében és az arról folyó vitákban.⁶

Az Inquiry kutatási igazgatója a Columbia Egyetemtől kikért James T. Shotwell (1874–1965) volt. Shotwell franciául és németül is tudott (és tanított is), és Európában is tanult doktori képzése folyamán. Tőle származik a bizottság neve is: a ködös szóhasználatot azzal indokolta, hogy „a nyilvánosság felé ez semmit nem árul el, a beavatottak pedig tudják majd, hogy mit jelent valójában”. Shotwell az Inquiry „motorja” volt, és az amerikai béke delegáció tagjaként elutazhatott Párizsba. Ott hivatalosan könyvtárosként szolgált, valamint részt vett a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (*International Labour Organization - ILO*) létrehozásában.⁷

Az Inquiry 126 hivatalosan kinevezett munkatársa közül Gelfand szerint tizenegyen foglalkoztak az Osztrák-Magyar Monarchiával és a Balkánnal, tizenöten az orosz kérdéssel, tizennégyen diplomáciatörténettel és nyolcan nemzetközi jogi kérdésekkel. A tizenhét térképész mellett négyen Afrikával, hárman a Távol-Kelettel foglalkoztak, míg Nyugat-Európával öten, Latin-Amerikával tizenketten. Általános kutatási feladatokat tíz fő kapott, gazdasági kérdésekkel hat fő foglalkozott és volt a bizottságnak egy olasz szakértője is. A kutatók kétharmada négy egyetemen (Chicago, Columbia, Harvard és Yale) végzett, és az átlomány felét összesen öt intézményből (Columbia, Harvard, Princeton, Yale és az AFT) kérték ki. A kivételek közül fontos megemlíteni a cseh

⁶ Gelfand 1963, *i.m.* 51–52. Miller iratai a washingtoni Kongresszusi Könyvtárban és Seattle-ben, a University of Washington archívumában vannak. Miller, David Hunter: *My Diary at the Conference of Paris, with Documents*. 22. kötet. New York: Magánkiadás. 1924.

⁷ Shotwell, James T.: *At the Paris Peace Conference*. New York: Macmillan. 1937; úó: *The Autobiography of James T. Shotwell*. New York – Indianapolis: Bobbs-Merrill. 1961. Ld. még Nielson 2012, *i.m.* 123–124. Shotwell iratai a Columbián vannak.

származású, de amerikai születésű Robert J. Kernert (1887–1956), a Missouri Egyetem tanárát, aki Archibald Cary Coolidge-nál (1866–1928) tanult a Harvardon, később pedig a Berkeley professzora lett. Az Inquiry tehát egy olyan keleti parti *think tank* volt, melynek tagjai közül többen már megbízásuk előtt is ismerték egymást és jól tudtak együtt dolgozni. Gelfand joggal kritizálja szakértelmüket, az viszont elvitathatatlan, hogy az egyes kutatási témákba (néhány kivételtől eltekintve) alaposan beledolgozták magukat a rendelkezésükre álló alig egy év alatt.⁸

A kutatók toborzása mellett a konkrét feladatok, kutatási területek kijelölésére is sor került. Egy 1918 nyarán kelt memorandum szerint a kutatást az alábbi területi felosztásban végezték: (1) nyugati front; (2) Ausztria-Magyarország; (3) Balkán; (4) Oroszország; (5) Törökország; (6) Távol-Kelet; (7) Csendes-óceáni szigetek; (8) Afrika; és (9) Latin-Amerika. Az amerikai belpolitikai szempontból is fontos lengyel kérdést a Coolidge vezetése alatt álló kelet-európai/országi bizottság vizsgálta.⁹ Mezes 1921-es visszaemlékezései szerint:

„Az Inquiry munkájának nagy része Mittel-Európára összpontosult, az oly sokat emlegetett Hamburg-Bagdad vasútvonal két oldalán elhelyezkedő Közép-Európára és a Közel-Keletre, az Északi tenger és a Baltikum, valamint a Perzsa-öböl és az Indiai-óceán között fekvő területekre, és ennek az összegyűjtött anyagnak jelentős szerepe volt a békekonferencián. 1918 tavaszán-nyarán derült ki, hogy a határok meghúzásához sokféle információra lesz majd szükség, és hogy azok az adatok, amelyek ezt a kérdést nem érintik – kivéve azokat az általános gazdasági információkat, melyekre a békeszerződés gazdasági cikkelyeinek megalkotásakor lesz szükség – értéktelenné válnak. Ezért augusztusban az Inquiry kutatóit arra kérték, hogy csak ezekre a kérdésekre összpontosítsanak. Ezt követően a feladatokat tisz-

⁸ Gelfand 1963, *i.m.* 45–49; Nielson 2012, *i.m.* 121–123.

⁹ Az Inquiry működéséről szóló anyagokat ld. Papers relation to the Foreign Relations of the United States: The Paris Peace Conference. 1–13. kötet. Washington, D.C.: Government Printing Office. 1942–1947, 1:9–220. Ezután: FRUS PPC. A dátum nélküli memorandumot az Inquiry felépítéséről l. FRUS PPC 1: 104.

tázták és a prioritásokat meghatározták. Ettől fogva csak a valószínűsíthető határok mellett és közelében elhelyezkedő régiókat vizsgálták.”¹⁰

Ez az idézet azt mutatja, hogy az Inquiry kutatói először szabad kezet kaptak a kutatás terén, majd az amerikai diplomáciában 1918 nyarán beállt fordulatot követően (amikortól Wilson támogatni kezdte a Monarchia feldarabolását)¹¹ konkrétan a „valószínűsíthető határok mellett és közelében” található térségekre kellett koncentrálniuk.

Az Inquiry térképészeti programja az amerikai földrajztudomány egyik elfelejtett sikertörténete. Az AFT aktív nemzetközi kapcsolatrendszerrel bírt, és 1916-ban alapított lapja, a *Geographical Review* nemzetközi hírű geográfusok írásait közölte a világ minden tájáról. A kartográfiai program élén Bowman mentora, Mark Jefferson (1863–1949, a Michigan State Normal College professzora) állt, aki a latin-amerikai kutatócsoportnak is tagja volt. A bizottság összesen mintegy 1500 térképet gyűjtött össze és készített el. Ezeket a térképeket a többi anyagtól elkülönítve szállították Párizsba, és azóta is külön fondban tárolják az Archives II-ben (az amerikai szövetségi állami levéltárban). Az angol, osztrák, francia és német kiadású, nyomtatott térképek mellett az AFT külön sablonokat is készített az Inquiry számára. Ezeket a *base map*-nek nevezett, plakátméretű, fekete-fehérben kinyomtatott térképeket használták fel a határjavaslatok bemutatására. Ezeket a térképeket később a katonai oktatásban használták fel, a Közép-Európát ábrázoló anyagok színes változatát pedig a *Geographical Review*-ban tették közzé a háború végeztével.¹²

¹⁰ Mezes, Sidney Edward: Preparations for Peace. In: House, Edward Mandell – Seymour, Charles (eds.): *What Really Happened at Paris. The Story of the Peace Conference, 1918–1919 by American Delegates*. New York: Charles Scribner’s Sons. 1921, 1–14. Az idézet az 5. oldalról van.

¹¹ A részleteket ld. Glant Tibor: *Kettős tükörben: Magyarország helye az amerikai közvéleményben és külpolitikában az első világháború idején*. (Amerika tegnap és ma 1.) Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó. 2008, különösen 221–249.

¹² Bowman ezeket a térképeket összegyűjtve is megküldte Seymournak 1926-ban. Charles Seymour iratai (Ms. 441), 63. doboz, 117. dosszié: „Miscellaneous Maps”, Sterling Memorial Library, Yale. Ezután: SML, Yale.

Az Inquiry főhadiszállása mindvégig New Yorkban volt. Először a New York Public Libraryben helyezték el őket. A programot azonban csak néhány hétig sikerült az elnök kérésének megfelelően titokban tartani, hiszen 1917 szeptemberének végén a sajtó megszéllőztette a békeelőkészítő munka megkezdéséről szóló hírt. Szeptember végén a bizottság titokban átköltözött az AFT székházába, és az irattárat is ott kezelték. Az egyes bizottságok kihelyezve működtek: az osztrák-magyar kutatócsoport például a Yale-en, az orosz és lengyel kérdéssel egyaránt foglalkozó kelet-európai szekció pedig a Harvardon.¹³

A háború befejezéséig az Inquiry közel kétezer jelentést gyűjtött össze, de ezeknek csak egynegyedét írták maguk a bizottság munkatársai és csak mintegy ezer darabot katalogizáltak számozva is. A jelentések mellett kártyakatalógust is vezettek az elérhető szakirodalomról. A bizottság munkatársai a jelentéseket négy példányban nyújtották be: egy maradt a szerzőnél, egy a kutatócsoport vezetőjénél, kettőt pedig az irattárban helyeztek el téma és szerző alapján katalogizálva. A jelentések értékelése Shotwell és a kutatási bizottság feladata lett volna, de ilyen írásbeli értékelés csak néhány jelentés kapcsán maradt fenn. 1918 augusztusában áttértek az összefoglaló határjavaslatok készítésére, valamint tematikus kártyakatalógusokat állítottak össze a majdani konkrét tárgyalásokra való felkészülés jegyében.¹⁴

Az Inquiry könyvtári programját Andrew Keogh, a Yale vezető könyvtárosa szervezte meg. Jobb keze Mary Florence Wilson, a Columbia könyvtárosa volt. A könyvtári programra összesen mintegy tízezer dollárt költöttek. Keogh-t a Yale fizette, (Mary) Wilsont az Inquiry. 1918 júniusában a Yale visszakérte Keogh-t, és a könyvtári program szakértő vezető nélkül működött tovább. Augusztusban Vladimir Simkhovitch-ot, a Columbia gazdaságtörténetét bízták meg a feladattal, de ő tovább dolgozott a Coolidge vezetése alatt álló kutatócsoportban is. A bizottság könyvtárának nagy részét elvitték Párizsba, sőt ott tovább is bővítették, elsősorban a háború során Európában, angol nyelven megjelent munkákkal. A „tölgyfa ládába csomagolt több tonnányi anyag”

¹³ Smith 2003, *i.m.* 120-121; Gelfand 1963, *i.m.* 39-41, 54-60.

¹⁴ Gelfand 1963, *i.m.* 79-113.

ugyanazzal a hajóval indult a békekonferenciára, mint maga Wilson elnök. Párizsban Shotwell vette át a könyvtárosi feladatokat.¹⁵

Az Inquiry kormányzati pénzből 1917 szeptembere és 1919 januárja között összesen 240 ezer dollárt költött.¹⁶ Ehhez jött az egyes egyetemek támogatása (pl. a kutatók és munkatársak fizetése), illetve a könyvtári szolgáltatások értéke. Saját becslésem szerint a teljes költség aligha haladta meg az ötszázezer dollárt. Egy 1918-as dollár mai árfolyamon húsz dollárt ér, így mai értékre átszámítva összesen mintegy tízmillió dollárról lehet szó. Ugyanebben az időszakban Wilson „propaganda minisztériuma,” a Tömegtájékoztatási Bizottság (*Committee on Public Information - CPI*) 6,85 millió dollárt költött.

A mai napig makacsul tartja magát az a mítosz, hogy az Inquiry részt vett az amerikai háborús politika alakításában. Erről azonban Mezes azt írja, hogy mivel a döntések a majdani békekonferencián az amerikai delegátusok hatáskörébe tartoznak, az „Inquiry munkatársainak a feladata az adatok begyűjtésére és elemzésére korlátozódott, illetve arra, hogy azokat könnyen felhasználható formába öntsék. Ilyen típusú munkát államférfiaktól és diplomatóktól nem várhatunk el, mert nem erre vannak kiképezve.”¹⁷ Ez Párizsban visszajára fordult: Coolidge Bécsben és az egyes párizsi területi bizottságokban a volt Inquirysek (magyar vonalon Seymour és Day) nem tanácsadóként, hanem döntés-előkészítőként, sőt esetenként döntéshozóként vettek részt.

4 Az osztrák-magyar és a balkáni kutatócsoport

A Magyarország jövőjével kapcsolatos békeelőkészítő kutatásokat az Inquiry két kutatócsoportja végezte, és ezek között személyi átfedés is

¹⁵ O'Connor, Thomas F.: Library Service to the American Commission to Negotiate Peace and to the Preparatory Inquiry, 1917–1919. In: *Library and Culture* 24(2) 1989. tavasz, 144–157. Shotwell: At The Paris Peace Conference, 15–17. O'Connor külön hangsúlyozza, hogy az *Inquiry*ben nőket nem bíztak meg vezetői feladatokkal, mert nem tartották képesnek őket azok ellátására.

¹⁶ Gelfand 1963, *i.m.* 100–101.

¹⁷ Mezes 1921, *i.m.* 6.

volt. A Monarchia és Olaszország kérdésével az osztrák-magyar kutatócsoport foglalkozott. Ennek összesen kilenc tagja volt, valamint négy fő adminisztratív személyzet. A balkáni kutatócsoportnak nyolc tagja volt, vezetője pedig az a Clive Day, aki az osztrák-magyar csoportnak is tagja volt. Az osztrák-magyar és a balkáni kutatócsoport hivatalosan kinevezett tagjai közül összesen heten írtak magyar vonatkozású jelentéseket: előbbieik közül Seymour, Day és Kerner, utóbbiak közül pedig Day, Max Handman, Paul Monroe és William S. Monroe (akik nem voltak rokonok).¹⁸ A balkáni (és latin-amerikai) kutatócsoport tagjaként dolgozó Leon Dominian (1880–1935) vetette papírra a kutatómunka szellemi alapvetéseit 1917-ben nyomtatásban is megjelent *The Frontiers of Language and Nationality in Europe* című munkájában. Hasonlóan fontos forrás volt Seymour és Donald Paige Frary közös munkája a nemzetközi választójog fejlődéséről, mely 1918 nyarán jelent meg.

A Yale-en működő osztrák-magyar kutatócsoport élén Charles Seymour (1885–1963), a híres keleti parti egyetem fiatal (32 éves) történésze állt. Angliában, Cambridge-ben (1904), majd a Yale-en (1908) szerzett BA fokozatot történelemből és választójogból. Posztgraduális évei során német és francia egyetemeken is tanult, doktori címét a Yale-en szerezte 1911-ben. Később a Yale rektorhelyettese (provost, 1927–1937), majd rektora (president, 1937–1950) lett. Nyugdíjazása után az időközben a Yale könyvtárába került House-hagyaték kurátoraként dolgozott haláláig. Seymour Párizsban részt vett a magyar határok megvonásában, 1921-ben pedig alapító tagja volt a CFR-nek. A háború után megjelent monográfiáiban az Egyesült Államok szerepét vizsgálta az első világháborúban. Később ő rendezte sajtó alá House naplójának egy részét, halála után pedig válogatás jelent meg párizsi leveleiből. Az Osztrák-Magyar Monarchiához nem értett, a témába a nulláról kellett „beledogoznia” magát.¹⁹

¹⁸ Gelfand azt írja (52. o.), hogy csak az 1918 májusától hivatalosan a fizetési jegyzékben szereplő, legalább két jelentést benyújtó munkatársakat veszi számításba. Az eltérések oka a Miller által vezetett fizetési jegyzékek és az Inquiry személyi adatbázisa közti különbségekben keresendő.

¹⁹ Whiteman, Harold B., Jr. (ed.): *Letters from the Paris Peace Conference by Charles Sey-*

A balkáni kutatócsoportot vezető és az osztrák-magyar szekcióban félállásban dolgozó Clive Day (1871–1951) szintén a Yale-en szerzett doktori címet és ott is tanított gazdaságpolitikát, amikor felkérték az együttműködésre. 1907-ben a világkereskedelemlről adott ki önálló kötetet. Ebben az összesen 640 oldal terjedelmű munkában Ausztriáról, illetve a Monarchiáról összesen hét oldal terjedelemben emlékezett meg, tehát ő sem volt szakértője a rábízott területnek. Seymourhoz hasonlóan ő is tagja volt az amerikai béke delegációnak és ő is a határok megvonásában vett részt.²⁰

A szekció leginkább tájékozott tagja természetesen a korábban már többször említett Robert J. Kerner (1887–1956) volt. Cseh bevándorlók gyermekeként látta meg a napvilágot Chicagóban és ott szerzett BA és MA fokozatot történelemből. 1911 és 1914 között Archibald Cary Coolidge-nál tanult a Harvardon, és doktori éveit során megfordult Bécsben, Berlinben, Moszkvában és Párizsban is. 1917-ben a University of Missourin tanított, Coolidge onnan kérte ki az Inquiry számára. Kerner is részt vett a békekonferencián: őt Prágába küldték hírszerzési és kapcsolattartási feladatokkal. 1928-ban került Berkeley-be, ahol felépítette a szláv programot. Első munkája (1916-ban) egy angol nyelvű szláv történelmi bibliográfia volt, ezt követte 1918-ban a jugoszláv törekvések bemutatása. Később még írt a cseh és az orosz történelemlről, a Balkánról és a Távol-Keletről is. Elfogultságával munkatársai és felettesei is tisztában voltak, és jelentéseit ennek megfelelő óvatossággal kezelték. A „balkáni nyelvek” mellett franciául és németül is tudott, arra viszont konkrét utalást találtunk, hogy magyarul nem beszélt.²¹

A kutatócsoport további két, Gelfand által azonosított tagja olasz kérdésekkel foglalkozott. A hivatalos italianista William E. Lunt (1882–

mour. New Haven – London: Yale University Press. 1965, vii-xx; Gelfand 1963, *i.m.* 57; Nielson 2012, *i.m.* 126–127. Ld. még a Seymour Yale-en őrzött irataihoz 1974-ben készített és 1998-ban átdolgozott levéltári mutató életrajzi részét (4–8. o.).

²⁰ Gelfand 1963, *i.m.* 57; Nielson 2012, *i.m.* 126; Ld. még a Day Yale-en őrzött irataihoz 1986-ban készített levéltári mutató életrajzi részét (4. o.).

²¹ Gelfand 1963, *i.m.* 57, 200; Nielson 2012, *i.m.* 130. Kerner 1958. áprilisi (Berkeley) egyetemi nekrológját (további életrajzi adatokkal) ld. <http://texts.cdlib.org/view?docId=hb6r29p0fn&doc.view=frames&chunk.id=div00016&toc.depth=1&toc.id>, letöltés ideje: 2020.11.18.

1956) volt, aki a Cornellén tanított angol és középkori történelmet. Önálló kötete 1918 előtt nem jelent meg, de valamennyire beszélt olaszul. Austin P. Evans (1884–1962) a Columbia oktatója volt. Olaszul nem tudott, feladata pedig az osztrák-olasz határproblémák kutatása volt.²² Az Inquiry személyzeti adatbázisa szerint 1918 októberében az osztrák-magyar kutatócsoport tagja volt még Richard B. Barrett, Florence A. Hague és Charles Sweeney, akik Day munkáját segítették kutatási asszisztensként, valamint W. G. Hoye, aki hasonló feladatot látott el Seymour mellett. Az irodai munkát Martha Boucher, Thomas Burk, Bertha F. Norton és Fannie Irvin látta el.²³

A szintén a Yale-en működő balkáni kutatócsoport élén a korábban bemutatott Clive Day állt, és az osztrák-magyar szekció négyfős irodai személyzete neki is bedolgozott. A csoport román-szakértője a Romániában született Max Handman (1885–1939) volt, aki Chicagóban szerzett doktori fokozatot, tanult Franciaországban és Németországban is, és a Texasi Egyetem szociológusa volt a vizsgált időszakban.²⁴ A Balkán nemzetközi kapcsolataival és a dunai hajózás szabadságával William S. Monroe (1863–1939) foglalkozott. Angol mellett német és francia nyelven beszélt, 1894-ben szerzett BA fokozatot a Stanfordin, és számos könyvet írt 1918 előtt, többek között a csehekről, a bolgárokról és a törökökről. Kernerhez és Handmanhez hasonlóan Paul Monroe (1869–1947) is Chicagóban végzett. Ő oktatáskutató volt, és a monarchia oktatási rendszeréről írt egy tanulmányt a bizottság számára.²⁵

²² Gelfand 1963, *i.m.* 57–58; Nielson 2012, *i.m.* 128–129. Evans nyelvi nehézségeiről szóló levelét ld. Gelfand 1963, *i.m.* 58, 49. jegyzet.

²³ A személyi adatbázist két kártyakatalógusban vezették. Mindkettőt ld. Record Group 256: Documents of the American Commission to Negotiate the Peace, Item 22, National Archives and Records Administration II, Maryland, USA. Ezután RG 256 ACNP, illetve Archives II.

²⁴ Gelfand 1963, *i.m.* 59; Handman életéről ld. az egyetemi nekrológot: <https://www.lib.umich.edu/faculty-history/faculty/max-sylvius-handman/memorial>, letöltés ideje: 2018.12.19. Handmant már 1917 decemberében fel akarták venni, de ezt Shotwell arra hivatkozva utasította el, hogy a román származású szakértő túl kíváncsi és diplomáciai bonyodalmat is okozott. Végül 1918. augusztus 26-ával mégis alkalmazták. RG 256 ACNP, Inquiry General Correspondence, 6. doboz, „Handman” dosszié, Archives II.

²⁵ A két Monroe-ról ld. Gelfand 1963, *i.m.* 59.

Készült még egy román és magyar vonatkozású memorandum a Coolidge, majd Robert Howard Lord vezetése alatt álló kelet-európai kutatócsoportban is. Ezt a szintén a Harvardon végzett ifj. William Howell Reed (1876–1949) jegyezte le és nyújtotta be 1918. november 30-án. Reed elsődleges feladata a Dobrudzsa és Besszarábia kutatása volt, így kerül Coolidge keze alá 1918 februárjában.

A balkáni kutatócsoport fontos tagja volt az örmény-török származású Leon Dominian (1880–1935). A konstantinápolyi Robert College-ban és Belgiumban tanult. 1903-tól élt az Amerikai Egyesült Államokban, és tíz évvel később szerzett állampolgárságot. 1912-ben csatlakozott az AFT-hez és 1917 májusában jelent meg „alkalmazott földrajztudományi” munkája az európai nyelvi és faji határokról.²⁶ A „nemzeti önrendelkezés” elvét zászlajára tűző Wilson elnök kutatói számára különösen fontos volt a majdani politikai határok tudományos igényű megtervezése és ebben a Dominian által felvázolt faji elméleti keret vezette őket. Ez azért fontos, mert a huszadik század elején a faji és etnikai kategóriákat mai szemmel nézve megdöbbentő módon keverték és alkalmazták: Wilson elnök például rendszeresen kifejtette, hogy az „angolszász faj” sokkal inkább demokráciára termett, mint a „teuton” vagy a „szláv” faj. Dominian viszont mindössze három „elsődleges európai fajt” azonosított: az északit (*Nordic*), a mediterránt (*Mediterranean*) és az alpesit (*Alpine*). Ebben a narratívában a zsidók keleti fajnak (*Oriental*) számítottak és nem tekintették őket európainak.²⁷

5 Az Inquiry magyar vonatkozású jelentései

Az Inquiry Magyarországgal és a Monarchiával kapcsolatos kutatásait 1918. július–augusztusa osztja két, tisztán elkülöníthető szakaszra.

²⁶ Gelfand 1963, *i.m.* 60. Dominian nekrológját ld. Joerg, W. L. G.: *Memoir of Leon Dominian*. In: *Annals of the Association of American Geographers* 26(4) 1936, 197–198. A kötet adatai: *The Frontiers of Language and Nationality in Europe*. New York: American Geographical Society of New York by Henry Holt and Company. 1917.

²⁷ A részleteket ld. Hunt, Michael H.: *Ideology and U.S. Foreign Policy*. New Haven – London: Yale University Press. 1988, 46–91; Dinnerstein, Leonard: *Antisemitism in America*. Oxford – New York: Oxford University Press. 1994, 35–77.

Ennek konkrét kiváltó oka az volt, hogy Wilson ekkor tért át a tárgyalásokról a Monarchia feldarabolásának tervére. Az első időszakban a bizottság igyekezett begyűjteni az elérhető információkat, és megkezdte a Monarchia föderalizálására vonatkozó tervek kidolgozását. A második időszakban a bizottság már csak a majdani határok, illetve a várhatóan felmerülő gazdasági kérdések vizsgálatára összpontosított. Ezt a munkát a közelgő békekonferencia jegyében végezték, és hosszú jelentések helyett könnyen kezelhető kártyakatalógusokat állítottak össze. Az Inquiry utolsó, összefoglaló jelentése, mely a békekonferencián képviselendő amerikai álláspontot körvonalazta, szintén ekkor (a fegyverszüneti tárgyalások idején, de még a háború lezárása előtt) készült el. Az Inquiry osztrák-magyar és balkáni kutatócsoportja tehát mindkét időszakban az elnök által meghatározott irányvonalat követte: előbb föderációs terveket dolgozott ki, majd pedig a térség etnikai és politikai felmérését végezte el, főleg statisztikai módszerekkel, s végül összefoglaló rendezési tervet tett le az asztalra. Ezeket a dokumentumokat magyar nyelven is közzétettük 2020-ban.²⁸

A Monarchiával, s így közvetve-közvetlenül Magyarországgal is foglalkozó jelentések döntő többségét az első időszakban (1918 júliusát megelőzően) nyújtották be. Az így felhalmozott anyag azonban nem célirányos kutatómunkát tükröz. A bizottság irattárában akad jelentés a Monarchia erdőgazdálkodásáról, de könnyűiparáról nem, memorandum készült Bécs balkáni politikájáról, de az osztrák-német és az osztrák-orosz kapcsolatokról nem. Ezek a jelentések nemcsak tartalmilag, hanem szakmai színvonalukat tekintve is vegyes képet mutatnak. Az első korszak jelentéseinek zömét a Seymour–Day–Kerner trió jegyezte, 1918 nyaratól azonban más szerzők is megjelentek.

²⁸ Ez az alfejezet elemző következtetéseiben és szövegét tekintve részben támaszkodik 2008-as kötetem vonatkozó fejezetére (Glant 2008, *i.m.* 178–197), de számos további információt is tartalmaz. Az Inquiry magyar vonatkozású jelentéseit ld. Glant Tibor (szerk.): *Az Egyesült Államok útja Trianonhoz. Az Inquiry és Magyarország jövője, 1917–1918. Források.* (Trianon-dokumentumok és tanulmányok 5.) Budapest: BTK TTI, 2020. A továbbiakban csak az egyes jelentések sorszámát adjuk meg, mert az idézetek a forráskiadványban visszakereshetőek. Az Inquiry összes magyar vonatkozású jelentésének listáját ld. 49–53.

Kerner feladata a Monarchia politikai életének és kormányzati rendszerének vizsgálata, valamint a Monarchián belüli kisebbségek helyzetének és a kormányzásban való részvételének bemutatása volt. 1918 folyamán a cseh származású kutató mintegy két tucat számozott jelentést írt, és ezekben meglepő nézeteket fogalmazott meg. A dualista rendszert például perszónálunióként mutatta be, noha pontosan tudta, hogy nem az. Szerinte a Habsburg birodalom fennmaradása „csak a katolikus egyház, a zsidók és a nemzetközi pacifisták érdekeit szolgálja”, a szlávok pedig „hagyományosan sokkal inkább hívei a demokráciának”, mint a magyarok vagy a németek (306). A nemzetiségi kérdést is ennek megfelelően mutatta be: Magyarországon a nem magyar népek nem élveznek vallási-, szólás-, gyülekezési- és sajtószabadságot sem. A magyar politikai életet a „földbirtokos dzsentri” uralja, a kisebbségek „a Ku Klux Klánt idéző terror”-ban élnek (311). A Monarchia egyben tartása

„fenntartja a régi rémuralmat [eredetiben: *terroristic order*] a korábban a németek és magyarok által uralt területeken, és kiterjeszti ezt Szerbiára és Montenegróra, ahol korábban radikális demokrácia uralkodott. Azt tervezi, hogy leszámol [eredetiben: *plans the end of*] a szlovénokkal, a magyarországi szerbekkel, a tengerparti kikötőkben élő jugo-szlávokkal [...]” (310).

Politikai kommentárjai hasonlóan szókimondóak voltak:

„A bánnak és csatlósainak korrump praktikái, a megvesztegetések, hamisítások, az országgyűlési nemzetiségi képviselők számának manipulálása, és egyes emberek politikai karrierjének derékba törése eredményeként Horvátországban, miként Magyarországon is, [a politikai] intézményrendszer csak papíron létezik” (306).

Egy másik jelentésében így ír a „jugo-szláv népről”:

„A szerbek és horvátok ugyanahhoz a nemzethez tartoznak, bár nyelvüket két különböző ábécével írják, latinnal és cirillel, és három vallás követői, a katolikus, a szerb ortodox, és a mohamedán [Mohammedan]” (310).

A fenti idézetek tükrében nem meglepő, hogy Kerner pártossága amerikai kollégáinak is szemet szúrt. Egy, az Inquiry munkáját bemutató jelentés szerint „Kerner professzor maga is cseh születésű és lelkes cseh nacionalista, munkáját gondosan ellenőriztetni kell a helyzetet higgadtan felmérni képes emberekkel.” Erre azonban csak ritkán került sor. Kerner egyik jelentéséhez egy aláírás nélküli bírálatot csatoltak, mely szerint a cseh szakértő jelentéseit vissza kell adni átdolgozásra, mert a szerzőnek szokása, hogy „a tények közé gyakran beilleszti a csehek pártos nézeteit”. Referenciáit és forrásait nem jelöli meg, az átdolgozásakor különösen a propagandisztikus elemek kiiktatására kell majd figyelni.²⁹

A gazdasági kérdések vizsgálata siralmas képet mutat. A Duna-medence gazdasági életének felmérését Clive Day-re bízta, aki két hosszabb jelentést (112, 1007) és számos statisztikai kimutatást készített Magyarországról. Első jelentésében – kizárólag 1913 előtti adatok elemzésével – megvizsgálta a magyarországi vasúti és vízi szállítást, az ország exportját és importját, valamint a növénytermesztését és bányászatát. Ezek alapján arra a végső következtetésre jutott, hogy Magyarország gazdasági élete balkáni szinten áll, legfőbb külkereskedelmi partnere pedig Németország. A magyarországi könnyű- és élelmiszeripar, bankélet és állattenyésztés vizsgálatával alaposabb képet kaphatott volna, erre azonban nem került sor. Statisztikai kimutatásait a Monarchia bel- és külkereskedelméről, iparáról és erdőgazdálkodásáról, valamint lakosságának felekezeti megoszlásáról elsősorban hi-

²⁹ Az Inquiry 306-os dokumentumhoz csatolt, aláírás nélküli, háromoldalas értékelés, Shotwell tollából. Ezt az előző jegyzetben bemutatott forráskiadványban teljes szöveggel közöljük (172–174). Ebben az értékelésben javasolták a benyújtott jelentések alapos átírását is.

vatalos osztrák forrásokra alapozta, ezekhez kommentárt nem fűzött (39, 860, 883). Day jelentései egyértelműen azt mutatják, hogy a Kárpát-medence gazdasági életével az amerikai béke-előkészületek során alig foglalkoztak.

A szláv követelésekkel, valamint a Monarchia reformjának kérdéseivel Kerner és Seymour egyaránt foglalkozott. Ezek a jelentések rendkívül fontosak voltak. Itt számított igazán Kerner nyelvismerete és amerikai szinten egyedülálló történelmi képzettsége, amivel azonban több ízben is visszaélt. Legérdekesebb jelentéseit (310, 312, 316) ezekről a kérdésekről írta, de ezeket a Kutatási Bizottság vezetői konkrétan át akarták íratni vele. Részletesen, ám súlyos elfogultsággal elemezte a Monarchia föderalizálásának kérdéseit és lehetséges megoldásait. Többek között stratégiai okokra hivatkozva támogatta a Masaryk által követelt cseh-jugoszláv folyosó tervét (ami egyben a Dunántúl elcsatolását jelentette volna). A Kerner egyes írásai közti nyilvánvaló ellentmondásokat azzal magyarázhatjuk, hogy a föderációs tervek tárgyalásakor Wilson útmutatásait kellett követnie, míg más esetekben szabadabban formálhatott véleményt, s így közvetve-közvetlenül szorgalmazhatta a Monarchia feldarabolását.

Seymour ugyanezeket a kérdéseket első körben (1918. január-február) statisztikai szempontból vizsgálta. Helyesen értelmezte például a délszláv területi követeléseket, de állást nem foglalt ezekkel kapcsolatban; csak annyit jegyzett meg, hogy a vitatott területek lakossága etnikailag igen vegyes (520). Egy másik írásában etnikai és gazdasági megfontolásokból elvetette a cseh-jugoszláv korridor tervét és ezt az álláspontját a békekonferencián is érvényre juttatta (517). Egy harmadik írásában az ellen foglalt állást, hogy Magyarország román többségű területeit Romániához csatolják, ám konkrét érveit nem ismertette (516). Seymour mind a föderalizmust, mind a Monarchia trialista alapon történő átszervezését járható útnak tartotta. Szerinte a Monarchia politikai egyensúlyát úgy lehetne helyreállítani, hogy az osztrákokkal és magyarokkal egyenlő jogokat biztosítanak vagy a lengyeleknek, vagy a délszlávoknak. A legjobb megoldásnak a lengyel trializmust tartotta, s ezt az összes, lengyelek által lakott terület egyesítésével vélte megva-

lósíthatónak. Azzal érvelt, hogy mindez még a háború idején kivitelezhető volna, és megbontaná a Habsburg-Hohenzollern szövetséget. Ezt a szövetségesek kihasználhatnák céljaik elérésére: itt nyilván az osztrák különbékére gondolt (507). A délszláv trialista megoldást is kivitelezhetőnek tartotta, és négy különböző verziót dolgozott ki rá. Érdekes módon Magyarország minden változatban elveszítette volna Horvátországot, Fiumét és a szlovén területeket is (506). Seymour a trializmus alternatívájának a Monarchia föderatív alapon történő átszervezését tekintette. Május 25-ei memoranduma az egyetlen olyan amerikai jelentés, amely nyílt pártosság nélkül tárgyalja a kérdést. Seymour azt javasolta, hogy a Monarchia helyén egy hat államból álló szövetséget hozzanak létre. A tervezett államszövetség tagja Ausztria és Magyarország mellett Csehország, Jugoszlávia, Lengyelország–Ruténia és Erdély volna. Seymour elismerte, hogy „ez a felosztás aligha elégítené ki a Kettős Monarchia különböző etnikai és politikai csoportjait”, de „megvolna az a gyakorlati előnye, hogy már létező közigazgatási egységeket egyesítene anélkül, hogy a határokat módosítani kellene.” Az osztrák-magyar kutatócsoport vezetője szerint ez a rendezési terv figyelembe venné a történelmi határokat és etnikailag homogén (vagy majdnem homogén) államokat hozna létre. Területét és lélekszámát tekintve Magyarország volna a legnagyobb a hat állam közül, s ennek megfelelően a szövetség vezető hatalma is. Ezért cserében le kellene mondania Erdélyről, Horvátországtól és Szlovéniáról, azaz 22 ezer négyzetmérföldnyi területről és csaknem ötmillió lakosról (509). Seymour szerint ez a terv 1918 májusában kivitelezhető lett volna, bár (mai ismereteink szerint) az akkori magyar politikai elit ezzel nyilván nem értett volna egyet. Az 1918 nyarán bekövetkezett politikai fordulatokat követően azonban már nem nyílt lehetőség arra, hogy az amerikai vezetés megpróbálja Seymour májusi tervét megvalósítani, és arra sincs bizonyítékunk, hogy ezt Wilson és/vagy House egyáltalán megfontolták volna.

1918 kora őszen a wilsoni diplomáciában bekövetkezett fordulat az Inquiry történetében is új fejezetet nyitott. Bowman augusztusra átvette Mezustól az irányítást és a hatékonyabb működés érdekében létrehozta a Kutatási Bizottságot. Az Inquiry munkáját már koráb-

ban, még májusban átszervezték: a huszonkilenc tematikus kutatócsoport közül tizenkettő foglalkozott területi kérdésekkel, a többiek nemzetközi kapcsolatokkal, nemzetközi munkajoggal, statisztikákkal stb.³⁰ Az osztrák-magyar szekció is új feladatot kapott: megkezdődött a közvetlen felkészülés a békekonferenciára, és a szakértőknek az új határok meghúzására kellett koncentrálniuk. A munka oroszlanrészt továbbra is a Seymour-Day-Kerner trió végezte, és ehhez 1918 szeptemberében kutatói asszisztenseket is kaptak. Ez egyértelműen a szekció munkájának fontosságát jelzi. Az osztrák-magyar szekció, az új helyzetet részben figyelmen kívül hagyva, ambiciózus tervet dolgozott ki az 1918 augusztusa és novembere közti időszakra. Eszerint etnikai, vallási, kulturális, gazdasági és történelmi megfontolások alapján, minden érdekelt fél álláspontjának mérlegelésével és bemutatásával kidolgozták volna a Monarchia feldarabolásának, föderalizálásának és trialista rendszerré alakításának tervét, valamint a dualista rendszer reformjának lehetőségeit.³¹ A kutatócsoport munkája a második időszakban ennél az ambiciózus elképzelésnél jóval szerényebb képet mutat. A háború utolsó három hónapjában a kutatócsoport mintegy 150 térképet gyűjtött be és dolgozott fel, kártyakatalógusokat állított össze és véglegesítette határjavaslatait.

A legjelentősebb változást az jelentette, hogy a hosszú memorandumok írásáról áttértek a könnyen kezelhető kártyakatalógusok összeállítására. Készült például egy olyan „ki-kicsoda”, mely nem kevesebb, mint hatvan, a Monarchia feldarabolását szorgalmazó politikus portréját is tartalmazta. A Monarchia politikai pártjait, sajtóját és vezető politikusait bemutató katalógus nem volt túlzottan meggyőző. Ezt a szekció tagjai is érezhették, mert be sem fejezték az anyaggyűjtést. A Monarchiával további három statisztikai katalógus foglalkozott még. Ezek az Osztrák-Magyar Monarchia népsűrűségét, felekezeti és nyelvi megoszlását, valamint iparát elemezték, esetenként járási bontásban.

³⁰ A Bowman-féle hatalomátvételtől ld. Smith 2003, *i.m.* 126–130. A bizottság átszervezéséről ld. Report on the Inquiry, May 10, 1918. In: *FRUS PPC 1*, 82–83.

³¹ Day-Seymour-Kerner: Program of Topics Suggested by Collaborators for Research in Austria-Hungary to November 1, 1918. 1918. július 25, 17 o., *Inquiry Papers* (Ms. 8), 7. doboz, 62. dosszié, SML, Yale.

A három katalógus forrásaként csak a Monarchiában kiadott, német nyelvű hivatalos statisztikákat jelölték meg. A fegyverszüneti tárgyalások megindulásakor Seymour és társai hatvanegy kártyából álló indexet készítettek a Monarchiával kapcsolatos bizottsági anyagokról.³² A kártyakatalógusokat természetesen Párizsba is elvitték.

Ezzel párhuzamosan Bowman és Mezes Európába küldte az őrnagyi ranggal felruházott Douglas W. Johnstont, a Columbia egyik szenior geográfusát, hogy kapcsolatot teremtsen a francia és angol békeelőkészítő bizottságokkal. Johnson számos európai politikust meginterjúvált, és beszélgetéseinek lejegyzett változatát is megtaláljuk az Inquiry jelentései között. Ennél is fontosabb azonban az a Bowmanhez intézett levele, melyből kiderül, hogyan is működött az amerikai és brit földrajztudósok közti informális kapcsolati háló, és közvetve az is, hogy miért állt le az Inquiry osztrák-magyar kutatócsoportja a statisztikai elemzésekkel. Utóbbi magyarázata B. C. Wallis angol kutató munkásságában keresendő. Az Inquiryt ekkor már hivatalosan irányító Bowman az általa szerkesztett *Geographical Review*-ban lehozta Wallis elemzéseit és térképeit az 1910. évi magyar népszámlálásról és a Monarchia etnikai felépítéséről. Az AFT épületében működő Inquiry-nél nyilvánvalóan ezt tekintették a szakmailag leginkább megalapozott értelmezésnek.³³

1918 augusztusának utolsó napjaiban Bowman felkérte az AFT addig külföldön tartózkodó vezető térképészét, Mark Jeffersont, hogy vegye kézbe az igencsak lassan beinduló térképészeti programot. A hangzatos „főkartográfusi” címet viselő Jefferson gyors eredménye-

³² Ezek egy kivétellel a washingtoni gyűjteményben találhatóak: RG 256 ACNP, Items 5-8, Archives II. A Monarchiáról szóló jelentések katalógusa a Yale-en található: „Inventory [of Inquiry material]: Austria-Hungary” d.n. *Inquiry Papers* (Ms. 8), 26. doboz, 28. dosszié, SML, Yale.

³³ Gelfand 1963, *i.m.* 126–129. Wallis kapcsán egy érdekes adalék: míg a csehek, a jugoszlávok és Seton-Watson az 1910. évi magyar népszámlálás adatait szándékos hamisítványnak titulálták, az angol tudós azokat hitelesnek tartotta. B. C. Wallis: *The Peoples of Hungary: Their Work on the Land*. In: *Geographical Review* 4(6) 1917. december, 465–481. Konkrétan a 473. oldalon így ír: „A fenti megfontolások alapján a népszámlálási adatokat hitelesnek kell elfogadnunk.”

ket ért el.³⁴ Ugyanakkor az osztrák-magyar szekció térképeit soha nem rendszereztek, nem is katalogizálták: így azok gyakorlatilag értékelhetetlenek. A térképek többsége nyomtatott kiadvány volt, főleg etnikai és gazdasági információkkal. Több kézzel rajzolt és színezett térkép is készült. Ezekre főleg a határjavaslatokat vezették rá, és a fontosabb memorandumokhoz csatolták. A későbbiek ezeket a memorandumokból kiemelték, így az esetek többségében lehetetlen megmondani, hogy melyik térkép melyik jelentéshez tartozott.³⁵

Egy 1918. szeptember 23-án kelt (és az osztrák-magyar kutatócsoporthoz október 1-jén eljutott) útmutatás alapján a szekció egy utolsó, részletes határtervezetet állított össze. A memorandum a teljes szekció munkája, bár a főhadiszálláson Seymour neve alatt katalogizálták. Ez a mintegy száz gépelt oldal terjedelmű jelentés House ezredes asztalára is eljutott, és ez képezte az Inquiry ún. Fekete Könyvének alapját is. A Fekete Könyv az amerikai béke delegáció hivatalos határjavaslatait tartalmazta, és 1919 januárjában készült el. A memorandum teljes címe „Az Ausztria-Magyarországon belüli igazságos és célszerű határokról szóló jelentések rövid kivonata” volt (514).³⁶ A benne foglalt határjavaslatok kidolgozása – a bevezetés szerint – elsősorban az etnikai elv figyelembevételével történt, s az így kialakított tervezetet csak akkor módosították, ha azt az adott terület topográfiai viszonyai, a nyelvi határok egyenetlensége vagy a nagyobb városok vonzáskörzetének, illetve a bányavidékeknek az elcsatolása ezt szükségessé tette.

A tervezet szerint a majdani Csehszlovákia területén 1,2 millió magyar maradna, Jugoszláviában pedig 160 ezer. Románia megkapná Erdélyt, és a rutén határ túloldalán 95 ezer magyar maradna. A jelentés utolsóként vizsgálja a magyarok kérdését, és a történelmi határok megtartását javasolja Ausztria és Magyarország között. Az így kialakí-

³⁴ Martin, Geoffrey J.: *Mark Jefferson: Geographer*. Ypsilanti, MI: Eastern Michigan University Press. 1968, 167–198.

³⁵ Maps and Charts Relating to Austria-Hungary, 1917–1919 (128 darab), RG 256 ACNP, Item 51, Archives II. Ugyanitt található egy 78 tételből álló balkáni térképgyűjtemény (Item 52) és egy szerző nélküli, a meglévő térképeket nem pontosan felsoroló, kézzel írt jegyzék is. A levéltári mutató szerint a térképeket még a békekonferenciára emelték ki a jelentésekből.

³⁶ Ennek egy rövid, tizenegy oldalas kivonata az 512-es számú memorandum.

tandó „kisebb Magyarország” területe 112 ezer négyzetkilométer lett volna, ami a háború előtti Magyar Királyság területének 40 %-át tette volna ki. A tervezett új magyar állam lakosságának 80 százaléka (7,5 millió fő) magyar volna, és a németek aránya 11 %-ra (egymillió fő) csökkenne. Seymour írja:

„Az általunk javasolt határok több mint kétmillió magyart helyeznének idegen politikai fennhatóság alá. Ezek mintegy fele Romániához kerülne. [...] Mintegy egymillió magyar kerülne így Csehszlovákiához, őket nem lehet a kisebb Magyarországhoz csatolni, csak ha az északi határokat jelentősen elmozdítjuk.”

Ennek azonban az volna a hátulütője, hogy az új Csehszlovák állam veszélyesen elkeskenyedne. Magyarország ugyanakkor Európa egyik legnagyobb múltú állama, történelmi határai a 12. században alakultak ki, és ezeket a politikai vezetés – a napóleoni háborúk időszakának kivételével – egészen a 18. század óta érintetlenül meg tudta őrizni. „Így nyilvánvaló, hogy a csehszlovákok, románok és jugoszlávok számára javasolt határok egy nagy történelmi múltú állam felosztását jelentik.” A szerzők szerint az is

„nyilvánvaló, hogy amikor az alárendelt nemzetiségek számára igazságos és célszerű határokat jelölünk meg, olyan javaslatok születnek, melyek magyar szempontból igazságtalanok. A tízmillió magyar majdnem egynegyede a tervezett Magyarország határain kívül él majd. Ez lehetséges megoldás volna egy újonnan felszabadított nép esetében, mely történelme során először nyeri el függetlenségét, de a magyarok Magyarország urai voltak nyolc évszázadon át. Jelentős részük idegen fennhatóság alá helyezése minden bizonnyal elégedetlenséget és – valószínűleg – irredentizmust fog szülni, ami a jövőben komoly problémák forrása lehet. A magyarok – akik a szlovákokat, románokat és szerbeket hosszú időn át alacsonyabb rendűnek tartották – így

olyan államban élnek majd, mely területét és lakosságát tekintve is kisebb, mint bármelyik, ezen népek számára javasolt ország.”

A jelentés második része a határok átalakításának gazdasági következményeit elemzi. Eszerint Magyarország elsősorban agrárjellegű ország marad, bányakincsei jelentős részét elveszti. Ugyanakkor a német Ausztriával és Dél-Németországgal valószínűleg megtartja kereskedelmi kapcsolatait, a Dunán keresztül szabad kijárása lesz a Fekete-tengerre, és kijárást kell számára biztosítani az Adriára is. Ez azonban, az ország mezőgazdasági jellege miatt nem elsődleges fontosságú kérdés, hiszen Magyarország élelmiszer-feleslegét Közép-Európában fogja értékesíteni, és innen szerzi be importja nagyobb részét is.

Az Inquiry utolsó magyar vonatkozású jelentésének legőszintébb mondatait a memorandum törzsszövegének bevezetőjében olvashatjuk:

„A kutatócsoport kénytelen elismerni, hogy az általa javasolt határok nem alkalmasak arra, hogy önálló államok nemzetközi határai legyenek. Egyszerre igazságos és praktikus határokat képtelenség meghúzni. Egy példa a jelenlegi javaslat igazságtalan voltára az, hogy az új cseh-szlovák állam területének és lakosságának egyharmadát idegen nemzetiségű kisebbségek alkotnák. Egy másik példa az, hogy a magyarok egynegyedét idegen fennhatóság alá helyezzük. De minden kísérlet arra nézve, hogy a határok jobban megfeleljenek az etnikai határoknak, egyúttal ugyanezeknek a határoknak a praktikusságát lehetetleníti el. Természetesen ezeknek a nehézségeknek a többsége megszűnne, hogy ha a meghúzandó határok nem önálló nemzeteket, hanem egy államszövetség tagállamait választanák el egymástól. A rendelkezésünkre álló információkat ennek tükrében szükséges volna újragondolni.”

Ez a jelentés az Inquiry osztrák-magyar szekciójának közel egyéves munkáját foglalja össze, s egyben elismeri annak szakmai kudarcát is.³⁷

³⁷ A teljes magyar vonatkozású szöveget ld. a forráskiadványban (27. jegyzet), 213–235.

Ha ezt a jelentést összevetjük Seymour májusi föderációs tervével, az azonosítható térképekkel és a Fekete Könyvvel, akkor arra a következtetésre juthatunk, hogy az osztrák-magyar kutatócsoport vezetője már májusban véglegesítette határjavaslatait. Minden későbbi változtatás sokkal inkább a wilsoni politika alakulására adott válasz, mint a májusi álláspont átértékelése a szekció által elvégzett további kutatómunka tükrében. Ezt az állítást leginkább Szlovákia esetével bizonyíthatjuk. A májusi memorandumban Seymour azt javasolta, hogy Magyarország tartsa meg ezt a területet, de szaggatott vonallal jelezte, hogy nem tartja elképzelhetetlennek Szlovákia Csehországhoz csatolását sem. Mivel a Monarchia és Magyarország feldarabolása 1918 októberére kész ténynek számított, Seymour egyszerűen felcserélte a szaggatott vonalat a folytonossal. Így került az amerikai tervezetben Szlovákia Csehországhoz.

Az Inquiry dokumentumai között ez egyike annak a kevés olyan jelentésnek, mely legalább részben foglalkozik a magyar állásponttal. Mindez felveti a kérdést, hogy volt-e módja és lehetősége arra az Inquirynek, hogy magyarul tudó, a magyar álláspontot képviselő kutatót is alkalmazzon. Másképpen megfogalmazva: ha igény lett volna rá, fel tudta volna-e mérni az Inquiry a magyar álláspontot vagy sem? Erre a kérdésre a válasz véleményünk szerint határozottan igen. Lássuk a részleteket.

1917 októberében egy Dr. Green nevű, ma már azonosíthatatlan személy felajánlotta szolgálatait a bizottságnak. Coolidge 1917. november 3-án kelt, Shotwell-hez intézett levelében a következőket írta:

„Mellékelten küldöm Dr. Green magyar tárgyú cikkét. Őszintén szólva, nem tartom valami sokra. [...] Ugyanakkor nem könnyű magyarul tudó embereket találni, így esetleg alkalmazhatnánk Dr. Greent. Mivel megfelelően képzett [ti. tud magyarul], vizsgálhatná a kérdést, miközben nekünk nem kell feltétlenül elfogadnunk a véleményét.”

Shotwell a jelek szerint válasz nélkül hagyta Coolidge javaslatát.³⁸ Magyarul tudó kutatóra azonban továbbra is szükség lett volna, és 1918 júliusában Day két további – sikertelen – kísérletet tett arra, hogy szerződtesen valakit. Gelfand ismertet több olyan esetet, amikor a nemzetbiztonsági háttérvizsgálat elhúzódása miatt nem tudtak kutatókat szerződtetni.³⁹

Egy konkrét példa pedig azt bizonyítja, hogy az Inquiryt nem igazán érdekelte a magyar álláspont. Bowman kérésére Mary Scudder, a Nemzeti Kutatási Tanács vezetőjének titkárnője interjúk egész sorát készítette el számos bevándorlóval és emigráns szervezettel, többek között Kende Gézával, Konta Sándorral, Harsányi tiszteletessel és Feleky Károly könyvgyűjtővel. A személyesen Bowmanhez eljuttatott, de fel nem dolgozott jelentések szerint:

„Felekynek páratlan, csak angol nyelvű munkákból álló gyűjteménye van Magyarországról. Bár nem hangsúlyozta, ennek a könyvtárnak az összeállítása rengeteg pénzbe került. Egy teljes, füledt délutánt töltött azzal, hogy le- s felmászott egy kis létrán, hogy kiválogassa a számunkra legfontosabb munkákat. Feleky úr révén olyan információkhoz, művekhez jutottunk, melyeket egyáltalán nem vagy csak hosszas kutatómunkával találhattunk volna meg.”⁴⁰

³⁸ A levelet ld. Archibald Cary Coolidge Papers, Correspondence, 1. doboz: „The Inquiry: Peace Aims” dossziében, Pusey Library, Harvard. Shotwell esetleges válaszának nyomát sem találtam itt, Shotwell iratai között a Columbián, Washingtonban és a Yale-en sem. Coolidge levelének egy másolatát az Inquiry washingtoni archívuma is őrzi, szintén Coolidge neve alatt.

³⁹ Allyn A. Young levele Clive Day-hez, 1918. július 3. és Day levele V. G. Simkhovitch-hoz, 1918. július 11. RG 256 ACNP, General Correspondence of the Inquiry, 4. doboz: „Day” dosszié, Archives II. Young a Kutatási Bizottság vezetője volt. Ld. még Gelfand 1963, *i.m.* 75–76.

⁴⁰ Inquiry 110 (Archives II): Mary T. Scudder: Foreign Organizations, Societies and Individuals that Might Become a Source of Information to the National Research Council. 1918. május 14, 110 o. Ugyanitt és ugyanezen az azonosító számon található egy másik, 169 oldalas jelentés ugyanezzel a címmel, november 25-ei dátummal, C. D. Davenporttól Bowmannek. Egy harmadik jelentést pedig Davenport 1918. december 13-án jutott el Bowmanhez: *Inquiry Papers* (Ms. 8), Correspondence, 11. doboz, „Ethnic Groups US/Scudder” dossziében, SML, Yale. Feleky gyűjteményét végül a Kong-

Az Inquiry a Monarchiából számos statisztikai kiadványt és térképet beszerzett, de az egyetlen angol nyelvű, magyarbarát forrása C. M. Knatchbull-Hugessen angol szerző 1908-ban megjelent kétkötetes munkája – *The Political Evolution of the Hungarian Nation* – volt. Pedig Kende, Konta, Feleky, Green és a korábban Lippmann által szerkesztett *New Republic*-ban rendszeresen publikáló Bagger-Szekeres Jenő révén adott volt a lehetőség a magyar álláspont felmérésére, de ez nem érdekelte különösebben az osztrák-magyar szekció munkatársait.⁴¹

Az Inquiry Magyarországot – és tágabb fókusszal a Monarchiát – tárgyaló memorandumai, térképei és kártyakatalógusai számos érdekes következtetésre adnak módot. Ezek közül a legfontosabb az, hogy a bizottság munkája eleve pártos volt, hiszen a magyar állásponttal nem foglalkoztak érdemben, sőt Kerner és a két román szakértő (Handman és Reed) nyíltan használta a csehek, délszlávok és románok által kitermelt magyarelles atrocitás propaganda-anyagokat. Az osztrák-magyar kutatócsoportnak így esélye sem volt arra, hogy tárgyilagosan felmérje a Duna-medence gazdasági-politikai helyzetét. Nem szabad azonban elfelejtenünk azt, hogy Kerner jelentéseinek bírálata arra utal, hogy sokkal inkább nemtörődömségről, mint rosszindulatról volt szó. Igen érdekes Seymour munkája, hiszen ő jegyzi a bizottság egyetlen komoly föderációs tervét és végső határjavaslatát is. Seymour, aki Párizsban mind a csehszlovák, mind pedig a román-jugoszláv határbizottságban képviselte az amerikaiakat, nyilvánvalóan nem értette meg a közép-európai mentalitást. Elsősorban statisztikai írásai és a jugoszláv realizmust tárgyaló jelentései árulkodnak arról, hogy a problémát kizárólag logikai úton közelítette meg. Ezzel az a gond, hogy a régió számos irracionális vonását figyelmen kívül hagyva tette meg javaslatait. Seymour konföderációs terveinek igazi vonzerejét a magyarok számára a későbbi események – elsősorban Trianon – adták meg. 1918 májusában a magyar politikai elit nyilvánvalóan elutasította volna a föderációs tervet, összfel pedig az amerikai határjavaslatokat.

resszusi Könyvtár szerezte meg. A részleteket ld. Nyírády, Kenneth E.: *The History of the Feleky Collection and Its Acquisition by the Library of Congress*. Washington, D.C.: LoC European Division. 1995.

⁴¹ Glant 2008, *i.m.* 123–127.

Ugyanakkor helyes volt Seymournak az a megállapítása, hogy a nemzetiségi követelések teljesítésével éppen a wilsoni regionális integrációs elképzelések alól húznák ki a szőnyeget. Az a tény, hogy az Inquiry osztrák-magyar kutatócsoportja egy év alatt egyetlen épkezláb javaslatot sem volt képes felmutatni – és ezt el is ismerte –, azt jelzi, hogy a „tudományos béke” amerikai terve már a háború idején megbukott. Ez azonban nem a munkához felsorakoztatott szellemi potenciálon múlt, hanem elsősorban azon, hogy Seymouréknak fokozatosan kellett beletanulniuk a témába, miközben a kutatás korábban kijelölt irányát az elnök 1918 nyarán drasztikusan megváltoztatta, majd a háború hirtelen jött vége miatt ezt az újratervezett munkát sem tudták befejezni.

Ezért ragaszkodott Wilson elnök ahhoz Párizsban, hogy első lépésben hozzák létre a Népszövetséget és egyetlen, általános szerződéssel zárják le a háborút. Elképzelése szerint a háborús gyűlölködés elültével a Népszövetség nemzetközi szakértői alkották volna meg a végleges európai határokat. Ez nyilvánvaló fel- és beismerése a „tudományos béke” kudarcának, és ez éppen Magyarország kapcsán vált világossá.

Az Osztrák-Magyar Monarchia szerepét átvevő dunai államszövetség (Wilson által is favorizált, regionális integrációs) terve nem 1919-ben Párizsban vesztette el realitását, hanem már a háború idején: egyszerűen nem lehetett az egymással szemben területi követeléseket támasztó majdani utódállamoktól elvárni azt, hogy együttműködjenek, sőt ezt az Inquiry végső jelentése is megerősítette.⁴² Masaryk „Új Európája” és a francia elképzelések megvalósítása a győztesek egyoldalú békéjét hozta el a régió számára. Ennek hosszú távú következményei ismertek.

⁴² 1918 őszén Washingtonban, a CPI égisze alatt, amerikai kezdeményezésre megpróbálták megszervezni a Közép-Európai Uniót, de az egymást fedő területi követelések miatt az „megszületni sem volt hajlandó.” A részleteket magyarul ld. Glant 2008, *i.m.* 175-176.

6 Az Inquiry Párizsban

Amilyen hosszúra nyúlt az első világháború, annyira hirtelen ért véget. Szeptember 30-án Bulgária fegyverszünetet kért, és hat hét múlva a németek is letették a fegyvert. Október közepén House ezredes a fegyverszüneti tárgyalásokra (ismét) Európába utazott és megkérte a Párizsban tartózkodó Lippmannt és Frank I. Cobbot, hogy foglalják össze a 14 pontban beállt változásokat. A Lippmann-Cobb értelmezést a szövetséges sajtó is lehozta, így – a diplomáciai vonal mellett a sajtóban is – Bécs tudtára adták, hogy az eredeti 10. pont a Monarchia föderalizálásáról már nincs érvényben.⁴³ House távollétében a konferenciával kapcsolatos előkészületeket Wilson elnök a külügyre bízta. A győztes szövetséges és társult hatalmak végül abban állapodtak meg, hogy a konferenciára Párizsban kerül sor, és hogy a nagyhatalmakat öt-öt teljhatalmú delegátus képviseli majd.

Az amerikai béke delegáció összeállítása a mai napig heves viták kereszttüzeiben áll. A közel 1300 fős küldöttség nagy része már december 4-én elhajózott Párizsba a *USS George Washington* fedélzetén, ami arra utal, hogy a Fehér Háznak alig egy hónapja volt a delegáció összeállítására. A november 5-én megrendezett félidős (időközi) választásokon a Demokraták elvesztették többségüket a Kongresszus mindkét házában. A Képviselőházban a Republikánusok két tucat helyet szerezve 240–192 arányú többséget alakítottak ki, a Szenátusban pedig 44–52-ről 49–47-re fordítottak: így 1908 óta először ismét többséget szereztek mindkét házban. Ennek tükrében meglepő, hogy az öt teljhatalmú amerikai delegátus között mindössze egy Republikánus volt: a House-szal és Wilsonnal egyaránt jó kapcsolatokat ápoló nyugalmazott diplomata, Henry White. A Fehér Ház tehát maga csinált pártpolitikai kérdést a delegációból és ennek meg is itta a levét, amikor 1919 nyarán a Republikánus többség elutasította a Versailles-i békeszerződést. Az ezt követő „csatát a békeszerződés ratifikálásáért” (angolul: *treaty fight*) Wilson elvesztette, majd egy szívroham/agyvérzés követ-

⁴³ Seymour, Charles (ed.): *The Intimate Papers of Colonel House*. 1–4. kötet. Boston: Houghton Mifflin. 1926–1928, 4:156–163, 198–209. Előbbi a háttér, utóbbi a teljes szöveg.

keztében ágynak dőlt (október 2-án) és a hivatalos ügyeket a felesége vitte tovább, egészen az 1920. évi választásig. Így az amerikai kormány gyakorlatilag az elnök nélkül működött 1918. december 4-től egészen a ciklus végéig (1921 márciusáig), hiszen Wilson előbb Párizsban volt, utána pedig egészségi állapota nem tette lehetővé a munkavégzést.⁴⁴

Bár Mezes első körben megpróbálta Bowman kihagyni a delegációból, elnöki közbenjárásra az AFT elnöke végül a Wilsonnal együtt utazó 23 (később összesen 35) kutatóból létrehozott egység, az Amerikai Béke delegáció Területi, Gazdasági és Politikai Hírszerzési Részlege vezetőjeként szerepelt Párizsban. A delegáción belüli pozícióharc jellemző példája, hogy Lansing eredeti tervei szerint a titkári feladatokat ellátó Joseph C. Grew vezetésével működő külügyi stáb közvetített volna az öt teljhatalmú delegátus és a szakértők között, de ebbe House nem egyezett bele. A Bowman vezette csapat párizsi küldetése egyben azt is jelentette, hogy az Inquiry formálisan is megszűnt, hiszen a 35 munkatárs Párizsban hivatalosan a külügytől kapta a fizetését. House-on keresztül fennmaradt a csoport különleges státusa, bár szerepe megváltozott.⁴⁵ A békekonferencia idején a volt Inquirysek elsősorban a területi (határmegállapító) bizottságokban (Mezes, Seymour és Day) dolgoztak, valamint a nemzetközi munkajogi megállapodások (Shotwell) és a népszövetség alkotmányának (Miller) kidolgozásában vettek részt.⁴⁶

Párizsban a „tudományos béke” előkészítői tehát hivatalosan a hírszerzési részleget alkották, de emellett tárgyalási (szakértői) és diplomáciai feladatokat is kaptak. Ahogyan fentebb láthattuk, Mezes 1921-ben azt írta, hogy azért kellett tudósokra bízni a békeelőkészítést, mert erre a diplomaták nincsenek kiképezve. Párizsban mindez fordítva érvényesült: a nem diplomatának képzett tudósok láttak el diplomáciai, illetve politikai döntéshozói feladatokat, például a határmegállapító területi bizottságokban. Ez tovább szította az Inquirysek és a külügy

⁴⁴ A részleteket ld. Glant Tibor: Wilson Párizsban: Trianon amerikai háttere. In: Kovács Zoltán – Püski Levente (szerk.): *Emlékkönyv L. Nagy Zsuzsa 80. születésnapjára*. Debrecen: Történelmi Intézet. 2010, 73–83.

⁴⁵ Gelfand 1963, *i.m.* 160–169, 176–180.

⁴⁶ Az egyes bizottságok személyi összetételét ld. *FRUS PPC* 3, 1–153.

közi feszültségeket. Walworth szerint Párizsban az amerikai delegáció négy, egymással rivalizáló egységre bomlott, hiszen hasonlóan önálló cselekvési kereteket próbált maga számára biztosítani a (Bernard M. Baruch vezetése alatt álló) gazdasági részleg és a Hoover vezetése alatt álló American Relief Administration (Amerikai Segélyelosztó Szervezet) is.⁴⁷

Az Inquirysek Közép-Európa sorsának alakításában aktív szerepet játszottak a párizsi békekonferencián: egy részük terepen dolgozott (a Duna-medencében), a többiek Párizsban, az egyes bizottságokban. A terepmunkát Archibald Cary Coolidge koordinálta Bécsből. Coolidge-ot már november 16-án kinevezték és 25-én el is utazott Párizsba. Onnan tizenegy fős csapatával 1918. december 27-én kelt útra, de csak 1919. január 5-én érkezett meg Bécsbe. A misszió tagja volt Robert Kerner is, aki aktívan részt vett a csehszlovák-lengyel és jugoszláv-osztrák határviták rendezésében. Megbízása lejártát követően Coolidge május 22-én indult vissza Párizsba. Helyét az Albert Halstead vezetése alatt álló hivatalos külügyi delegáció vette át. Halstead korábban bécsi főkonzul volt. Kinevezése világos jelzés volt arra nézve, hogy Párizsban befejezték az osztrák békeszerződés előkészítését. Coolidge május 27-én érkezett Párizsba, ahol azonnal bekapcsolódott az amerikai delegáció munkájába. A német békeszerződés aláírását követően Wilson és House (június 29-én), majd Lansing (július 12-én) is elhagyta Párizst. Velük utaztak a korábbi Inquirysek is, így Coolidge (Douglas W. Johnsonnal az oldalán) egy sor bizottságban képviselte tovább hazáját: a Központi Területi Bizottságban Mezezt, a Csehszlovák, illetve Román-Jugoszláv Területi Bizottságban pedig Seymourt és Day-t váltotta. Szeptember 4-én indult haza.⁴⁸ Bowmant még egyszer visszahívták

⁴⁷ Az amerikai békedelegáció megosztottságáról ld. Walworth, Arthur J.: *Wilson and His Peacemakers. American Diplomacy at the Paris Peace Conference, 1919*. London – New York: W. W. Norton and Co. 1986.

⁴⁸ Coolidge, Harold Jefferson – Lord, Robert Howard (eds.): *Archibald Cary Coolidge: Life and Letters*. Boston: 1932. (Reprint: Freeport, NY: Books for Libraries Press. 1971.), 192–233.

Párizsba (1919. október–november) a bolgár békeszerződés, valamint a lengyel és balkáni határok ügyében.⁴⁹

A párizsi békekonferencia történetéről könyvtárnyi szakirodalom áll rendelkezésünkre, de a korábbi Habsburg birodalom területét érintő rendezés ezekben csak marginális eseményként szerepel. Bár a konferencia hivatalosan az 1919. január 18-ai plenáris üléssel elkezdődött, a szervezési-működési viták március közepéig eltartottak (és pl. a hivatalos nyelvben meg sem tudtak egyezni). A szövetségesek korábbi haditanácsa átalakult a Tízek Tanácsává, majd ezt váltotta a Négyek Tanácsa március végén. Ez a testület volt a legfelső döntéshozó szerv és ez jelölte ki az állandó és az *ad hoc* bizottságokat is. A békekonferencia előtt álló feladatok komplexitását jól mutatja, hogy több mint száz ilyen bizottságot hoztak létre, rövidebb-hosszabb időre.⁵⁰

Az alakulófélben lévő békekonferencia munkáját a Népszövetség alkotmányának megszövegezésével kezdte. A heves vitákkal tarkított alkudozás eredményeként a szöveggel 1919. február 14-ére készültek el. Wilson ekkor hazautazott, hogy a szöveget bemutassa az új Kongresszusnak. Az elnök távollétében House fausti alkut kötött a britekkel és a franciákkal: mégsem egy békeszerződés lesz, hanem minden legyőzött állammal külön-külön foglalkoznak, de – Wilsonnak szánt gesztusként – minden békeszerződés első cikkelye a Népszövetség alkotmánya lesz. A Párizsba március 14-én visszaérkező Wilsont így kész helyzet elé állították, és ezért csúnyán össze is vezett House-szal. Az egy kaptafára készülő békeszerződések terve egyben azt is jelentette, hogy a német békeszerződés aláírása után az amerikai elnök már nem látta értelmét annak, hogy a francia fővárosban maradjon. 1919 júliusában a britek konkrétan felvetették, hogy a konferencia fejezze be a közös munkát, de erre végül nem került sor.⁵¹

⁴⁹ Martin, Geoffrey J.: *The Life and Thought of Isaiah Bowman*. Hamden, CT: Archon Books. 1980, 95–97.

⁵⁰ Marston, Frank S.: *The Peace Conference of 1919. Organization and Procedure*. London – New York – Toronto: Oxford University Press. 1944. A mai napig ez a legjobb összefoglalása a békekonferencia bürokratikus ügymenetének. A sajtónyilvánosság és a hivatalos nyelv körüli vitákat ld. 65–66.

⁵¹ Walworth 1986, *i.m.* 437–439.

A Tízek Tanácsa már januárban létrehozta a határmegállapító bizottságokat. Az egyes bizottságok a Központi Területi Bizottságnak jelentettek, az pedig a Külügyminiszterek Tanácsának, majd a Négyek Tanácsának. A legfőbb döntéshozó szervezet véglegesítette a határokat. A Csehszlovák Területi Bizottságban az amerikaiakat Seymour és Allen Welsh Dulles képviselte, a Román-Jugoszláv Területi Bizottságban pedig Day és Seymour. A Központi Területi Bizottság a tervezett határokat március 24-én és április 15-én hagyta jóvá, a Négyek Tanácsa pedig május 12-én. A bolsevik veszély terjedésére hivatkozva azonban júliusban utólag még módosították a magyar-csehszlovák, a magyar-jugoszláv, sőt a magyar-osztrák határt is, mindháromat Magyarország rovására. A két területi bizottság munkáját Ormos Mária és Arday Lajos már a nyolcvanas években részletesen elemezte magyar nyelven is, így a további részletekre itt most nem térünk ki.⁵²

Párizsban a wilsoni békeelvek nyilvánvalóan nem érvényesültek. A nemzeti önrendelkezés elvét már a legyőzött államok kizárásával megsértették, hiszen így csak a nagyhatalmak („*powers with general interests*”) céljai, valamint a „különleges érdekekkel bíró hatalmak” („*powers with special interests*”: konkrétan az utódállamok) álláspontja érvényesült. Az 1919–1920-as magyar határok közül egyedül a nyugati határ egy részéről (Sopron és környékéről) döntött népszavazás. Tovább bonyolította a helyzetet az, hogy ahol népszavazást tartottak, ott az érintettek általában nem az etnikai elv alapján döntöttek. Hasonló módon sérült a „nyílt diplomácia” elve is, hiszen a párizsi békekonferencián csak plenáris ülések voltak sajtónyilvánosak.⁵³

Ha lett volna megvalósítható amerikai béketerv a Habsburgok utáni Közép-Európa számára, azt az amerikai delegátusok nem tudták volna érvényre juttatni, hiszen az egyes területi bizottságokba delegált

⁵² Ormos Mária: *Padovától Trianonig, 1918–1920*. Budapest: Kossuth Kiadó. 1983, 187–205.; Arday Lajos: *Térkép, csata után. Magyarország a brit külpolitikában, 1918–1919*. Budapest: Magvető Kiadó. 1990, 119–186.

⁵³ Noble, George Bernard: *Policies and Opinions at Paris, 1919: Wilsonian Diplomacy, the Versailles Peace, and French Public Opinion*. New York: Macmillan, 1935. Ld. még Marston idézett művét a 49. jegyzetben. A népszavazások eredményéről ld. Ablonczy Balázs: *Ismeretlen Trianon: Az összeomlás és a békeszerződés története, 1918–1921*. Budapest: Jaffa Kiadó. 2020, 70.

tagok nem voltak egy súlycsoportban. Jól jelzi az erőviszonyokat és a nagyhatalmi preferenciákat, hogy a franciák a Csehszlovák Területi Bizottságba Jules Cambont, a Román-Jugoszláv Területi Bizottságba pedig Andre Tardieu-t delegálták: ők mindketten teljhatalmú delegátusok (a hivatalos francia nagy ötös tagjai) voltak. Ráadásul mindketten tapasztalt diplomaták voltak és erős amerikai kapcsolatokkal bírtak: Cambon volt washingtoni nagykövét is (az 1898-as spanyol-amerikai háború idején), Tardieu pedig egy francia katonai delegáció élén járt Washingtonban 1917-ben. Ennek tükrében aligha meglepő, hogy régióinkban a francia érdekek érvényesültek és az amerikai delegátusok csak az irracionális követelések (pl. csehszlovák-jugoszláv korridor, román határ a Tiszánál) megvalósítását tudták megakadályozni.

Párizsban a magyar szempont egyáltalán nem érvényesült, tehát „igazságos” vagy „wilsoni” békéről nem beszélhetünk. A Csehszlovák Területi Bizottság munkájáról például Seymour így írt:

„Én mindvégig úgy érveltem, hogy a cseh államnak annál jobb, minél kevesebb német és magyar lakosa lesz, de Sir Joseph [Cook] ragaszkodik ahhoz, hogy nekünk kötelességünk a csehek a háború alatt hozott áldozataikért megjutalmazni és minden általuk kért területet nekik adni, függetlenül attól, hogy az ott élők akarnak-e egyáltalán cseh állampolgárrá válni.”⁵⁴

A Külügyminiszterek Tanácsa május 8-ai ülésének jegyzőkönyve szerint:

„Mr. Lansing azt mondta, hogy véleménye szerint a Tanács azokkal a területekkel foglalkozik, melyek 1914-ben Ausztria-Magyarországhoz tartoztak. Korábban már megegyeztek abban, hogy ezeket a területeket fel kell darabolni, hogy Ausztriát és Magyarországot külön kell választani, és hogy ezek rovására kell növelni az új államok területét. Ezeknek a határait kell meghúzni. Így Ausztria és Magyarország határainak megvonása nem tűnik szükséges-

⁵⁴ Whiteman 1965, *i.m.* 176.

nek, hiszen azok automatikusan kialakulnak az új államok körülhatárolásakor.”⁵⁵

A fenti két idézet azt mutatja, hogy az egyes területi bizottságokban a vita nem a majdani határok igazságos megvonásáról, hanem az egyes utódállamok valós és vélt érdekeinek értelmezéséről, az utódállamok esetében ütköztetéséről szólt. Seymour és Cook között a vita tárgya az volt, hogy mi szolgálja jobban az új Csehszlovákia érdekeit. Lansing ugyanezt mondja: húzzuk meg az utódállamok határait, és ami marad, az lesz Ausztria és Magyarország. Ennek már vajmi kevés köze van az Inquiry által 1918-ban kidolgozott rendezési tervekhez. Az 1919 végén, Budapesten újra megnyitott, ideiglenes amerikai diplomáciai képviselő jelentései pedig azt bizonyítják, hogy a külügy számos esetben nemcsak a hagyományos konzuli munkát végezte, hanem diplomáciai nyomásgyakorlással próbált utat nyitni az amerikai magángazdasági érdekek számára a békeszerződésre váró csonka Magyarországon is. A képviselő vezetője, Ulysses Grant-Smith (aki korábban Bécsben szolgált) előbb megtagadta a vízumok kiadását azok számára, akik – legalábbis szerinte – nem amerikai hajóstársasággal szándékoztak utazni, majd minden évben hosszú jelentést készített a külügy számára arról, hogyan diszkriminálja a magyar kormány az amerikai autóipart (mivel egy ízben olasz és nem amerikai autókat vett).⁵⁶

7 Az Inquiry munkájának értékelése Párizs tükrében

Ahogy fentebb láttuk, Wilson azzal a céllal hozta létre az Inquiryt, hogy a bizottság tegyen tudományosan megalapozott javaslatokat a háború utáni rendezésre, elsősorban területi és nemzetközi jogi kérdésekben. Ennek a munkának három fő csapásiránya volt: (1) az új határok megvonása, (2) a „világ biztonságossá tétele a demokrácia számára” és (3) a nemzetek fölötti együttműködés. A határok kérdésében

⁵⁵ FRUS PPC 4, 671.

⁵⁶ A részleteket ld. RG 84 Records of the Foreign Posts of the Department of State, Diplomatic Posts: Hungary, 1–6. kötet (1919–1922), Archives II.

a szellemi alapvetés Dominian munkája volt a „nyelvi határok” doktrínájával és a „fajok” fejlettségi szintje közti különbségek narratívájával. A (liberális) demokrácia-export szellemi alapvetése a választójog kiszélesítése volt: ehhez a felhasznált alapmű a Seymour és Frary által, 1918-ban megjelentetett kötet volt. A nemzetek feletti jogi-politikai-gazdasági együttműködésnek tudományos előzménye nem volt. Ráadásul Wilson úgy indult el Párizsba, hogy nem volt részletesen kidolgozott terve a Nemzetek Szövetségével kapcsolatban sem.

Az Inquirynek viszonylag kevés valódi szakértője volt az egyes területekhez, ezért inkább azt mondhatjuk, hogy a kutatócsoportok tagjai a rendelkezésre álló közel egy év alatt több-kevesebb sikerrel beletanultak a számukra kijelölt témákba. Ugyanakkor az osztrák-magyar és a balkáni kutatócsoport teljesítménye között minőségi különbség van: Day csapatától alig találtunk bemutatható jelentést. Day jegyzett egy tankönyvként is használt összefoglalást a világkereskedelem történetéről, de annak a Monarchiára vonatkozó része (a kutatócsoport egyik potenciális szellemi alapvetése) alig másfél oldalt tesz ki. Míg a balkáni szekció legjobb jelentéseit külsősöktől szereztek be, az osztrák-magyar kutatócsoportban érdemi, bár dokumentáltan pártos munka folyt. Kerner saját politikai céljait próbálta belevinni a bizottság munkájába, és ez világosan tetten érhető az általa használt (a háborús atrocitás propagandát idéző) nyelvezetben is. Eközben Seymour a Wilson által kijelölt keretek között dolgozott. A hivatalos amerikai politika pedig egészen 1918. szeptember elejéig az volt, hogy a Monarchia területi egységét garantálni kell (Lengyelország kivételével), valamint, hogy a birodalmat valahogy demokratikusabbá kell tenni és biztosítani a Habsburg és magyar uralom alatt élő nemzeti kisebbségek önálló fejlődését (*autonomous development* a 10. pont szerint). Érdekes módon az Inquiry egyetlen memorandumot sem készített a bolsevik veszélyről. Ennek az lehetett az oka, hogy az oroszországi eseményeket rövidtávú történelmi zsákutcának és nem valós problémának tekintették.

Az Osztrák-Magyar Monarchiával foglalkozó jelentések elemzése alapján kijelenthetjük, hogy az Inquiry nem alakította, hanem követte a wilsoni politikát. Seymour és csapata nyilvánvalóan tisztában volt

azzal, hogy a *status quo ante bellum* helyreállítása könnyen lehet egy kompromisszumos béke eredménye, illetve, hogy a szövetségesek totális győzelme eredményezheti a Monarchia feldarabolását is (amit ráadásul a csoport egyik tagja, Kerner nyíltan képviselt). Az osztrák-magyar szekció azért foglalkozott csak a Monarchia föderalizálásának tervével, illetve a dualizmust potenciálisan felváltó trialista elképzelésekkel, mert erre kapott megbízást. Amikor azután a politikai elképzeléseket és a korábbi nyelvi-etnikai határookra vonatkozó kutatásokat a Monarchia feldarabolására átváltó wilsoni politika igényeinek megfelelően szintetizálni kellett, 1918 októberében Seymourék saját bevalásuk szerint sem tudtak olyan határokat javasolni, amelyek egyszerre lettek volna igazságosak és a gyakorlatba átültethetőek („célszerűek”).

Párizsban az Inquiry volt munkatársait olyan feladatokkal bízták meg, amelyekre nem voltak, nem is lehettek felkészülve. Mezezt korábban már kétszer idéztük: azért bízták a tudományos békeelőkészítést tudósokra, mert arra a diplomaták nem voltak kiképezve. Párizsban ugyanez fordítva történt: tudósok vettek részt diplomáciai küldetéseken (Coolidge és Kerner) és a politikai döntéshozatalban az egyes határmegállapító bizottságokban. Az pedig nyilvánvaló, hogy egy Seymour-Cambon vita a magyar-csehszlovák, vagy egy Day-Tardieu vita a magyar-román határ kapcsán nem egyenlő erők küzdelme. Ráadásul, amíg a francia diplomatákat világosan megjelölt politikai célok vezették, addig az amerikai tudósoknak olyan határokról kellett vitatkozniuk, amelyekkel kapcsolatban ők maguk írták azt, hogy nem fenntarthatóak és csak újabb és újabb problémákat szülnék majd. Másképpen megfogalmazva: még ha elméleti síkon létezett volna is egy olyan „tudományos béke”, amely „igazságos és a gyakorlatban megvalósítható határokat” jelöl ki a Duna-medencében, ezt ebben a politikai felállásban nem lehetett volna megvalósítani, hiszen a döntéshozatalban túlsúlyban lévő európai szövetséges (angol, francia és olasz) diplomaták nem ezt (de fogalmazhatunk úgy is, hogy éppen ezt nem) akarták. Így születtek meg azok a határok, amelyek az elmúlt száz év során meghatározták Közép-Európa politikai és gazdasági történetét. De ezért az Inquiryt nem hibáztathatjuk. Magyar szempontból az Inquiryvel

szemben az egyetlen megalapozott kritika az lehet, hogy nem tettek meg mindent azért, hogy megismerjék és javaslataikba beépítsék a kisebbik központi hatalom kevésbé jelentős felének (általuk jogosnak vagy legalább megfontolandónak tartott) szempontjait és érdekeit.

Felhasznált irodalom

- Ablonczy, Balázs: *Ismeretlen Trianon: Az összeomlás és a békeszerződés története, 1918–1921*. Budapest: Jaffa, 2020.
- Ablonczy, Balázs: *Teleki Pál*. Budapest: Osiris, 2005.
- Arday, Lajos: *Térkép, csata után. Magyarország a brit külpolitikában, 1918–1919*. Budapest: Magvető, 1990.
- Coolidge, Harold Jefferson and Robert Howard Lord (eds.): *Archibald Cary Coolidge: Life and Letters*. Freeport, NY: Books for Libraries Press, 1971. (Reprint of the 1932 edition)
- Cooper, John Milton, Jr.: *Woodrow Wilson: A Biography*. New York: Vintage, 2011.
- Day, Clive: *A History of Commerce*. New York: Longmans, Green, and Co., 1907. Rev. ed. 1914.
- Dinnerstein, Leonard: *Antisemitism in America*. Oxford and New York: Oxford UP, 1994.
- Dominian, Leon: *The Frontiers of Language and Nationality in Europe*. Published for the American Geographical Society of New York by Henry Holt and Company, 1917.
- Gelfand, Lawrence E.: *The Inquiry. American Preparations for Peace, 1917–1919*. New Haven and London: Yale UP, 1963.
- Glant, Tibor (ed.): *Az Egyesült Államok útja Trianonhoz: Az Inquiry és Magyarország jövője, 1917–1918*. Budapest: BTK, TTI, 2020.
- Glant, Tibor: *Through the Prism of the Habsburg Monarchy: Hungary in American Diplomacy and Public Opinion during World War I*. Highland Lakes, NJ: Atlantic Research and Publications, 1998. (War and Society in East Central Europe Vol. XXXVI; Atlantic Studies on Society in Change No. 95).
- Glant, Tibor: "Wilson Párizsban: Trianon amerikai háttere." In: Kovács, Zoltán and Levente Püske (eds.): *Emlékkönyv L. Nagy Zsuzsa 80. születésnapjára*. Debrecen: Történelmi Intézet, 2010. 73–83.
- House, Edward Mandell and Charles Seymour (eds.): *What Really Happened at Paris. The Story of the Peace Conference, 1918–1919 by American Delegates*. New York: Charles Scriber's Sons, 1921.
- Hunt, Michael H.: *Ideology and U.S. Foreign Policy*. New Haven and London: Yale UP, 1988.
- Joerg, W. L. G.: "Memoir of Leon Dominian". In: *Annals of the Association of American Geographers* Vol. 26, No. 4 (1936), 197–198.

- Link, Arthur S. (ed.): *The Papers of Woodrow Wilson*. Vols. 1–69. Princeton, NJ: Princeton UP, 1966–94.
- Marston, F. S.: *The Peace Conference of 1919. Organization and Procedure*. London–New York–Toronto: Oxford UP, 1944.
- Martin, Geoffrey J.: *Mark Jefferson: Geographer*. Ypsilanti, MI: Eastern Michigan UP, 1968.
- Martin, Geoffrey J.: *The Life and Thought of Isaiah Bowman*. Hamden, CT: Archon Books, 1980.
- Miller, David Hunter: *My Diary at the Conference of Paris, with Documents*. Vols. 1–22. New York, privately published, 1924.
- Nielson, Jonathan M.: *American Historians in War and Peace: Patriotism, Diplomacy and the Paris Peace Conference, 1918–1919*. Bethesda–Dublin–Palo Alto: Academica Press, 2012.
- Noble, George Bernard: *Policies and Opinions at Paris, 1919: Wilsonian Diplomacy, the Versailles Peace, and French Public Opinion*. New York: Macmillan, 1935.
- Nyírády, Kenneth E.: *The History of the Feleky Collection and Its Acquisition by the Library of Congress*. Washington, D. C.: LoC European Division, 1995.
- O'Connor, Thomas F.: "Collection Development in the Yale University Library, 1865–1931". In: *The Journal of Library History* Vol. 22, No. 2 (Spring 1987), 164–189.
- O'Connor, Thomas F.: "Library Service to the American Commission to Negotiate Peace and to the Preparatory Inquiry, 1917–1919". In: *Library and Culture* Vol. 24, No. 2 (Spring 1989), 144–157.
- Ormos, Mária: *Padovától Trianonig, 1918–1920*. Budapest: Kossuth, 1983.
- Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. The Paris Peace Conference*. Vols. 1–13. Washington, D. C.: Government Printing Office, 1942–47. (FRUS PPC)
- Seymour, Charles and Donald Paige Frary: *How the World Votes. The Story of Democratic Development in Elections*. Vols. 1–2. Springfield, MA: C. A. Nichols Co., 1918.
- Seymour, Charles (ed.): *The Intimate Papers of Colonel House*. Vols. 1–4. Boston: Houghton Mifflin Co., 1926–28.
- Shotwell, James T.: *At the Paris Peace Conference*. New York: Macmillan, 1937.
- Shotwell, James T.: *The Autobiography of James T. Shotwell*. New York and Indianapolis: Bobbs-Merrill, 1961.
- Smith, Neil: *American Empire: Roosevelt's Geographer and the Prelude to Globalization*. Berkeley–Los Angeles–London: University of California Press, 2003.
- Steele, Ronald: *Walter Lippmann and the American Century*. Rev. ed. New York–London: Routledge, 2017. (Originally published in 1980)

Wallis, B. C.: "The Peoples of Hungary: Their Work on the Land". In: *Geographical Review* Vol. 4, No. 6 (December 1917), 465–481.

Walworth, Arthur J.: *Wilson and His Peacemakers. American Diplomacy at the Paris Peace Conference, 1919*. London and New York: W. W. Norton and Co., 1986.